

Biblioteken och de nationella minoriteterna

– hur svenska folkbibliotek arbetar för romer, judar, tornedalingar,
samer och sverigefinnar.

Sara Ahlryd, Lotta Vigur, Joacim Hansson

Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap
Institutionen för kulturvetenskaper, Linnéuniversitetet, Växjö.

SVENSK BIBLIOTEKSFÖRENING

Box 70380, 107 24 Stockholm
Tel: 08-545 132 30 Fax: 08-545 132 31
www.biblioteksforeningen.org

Innehåll

Förord	5
Inledning	6
Teoretisk utgångspunkt	8
Den svenska minoritetspolitiken	10
Definition av minoritetsspråk och nationell minoritet	10
Regeringens proposition Nationella minoriteter i Sverige (1998/99:143)	11
Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (Minoritetsspråkskonventionen), 1992	11
Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, 1995	12
De nationella minoritetsgrupperna	13
Romer	13
Judar	13
Tornedalingar	14
Samer	14
Sverigefinnar	15
Folkbibliotekens uppdrag	17
Bibliotek och minoritetsgrupper – en internationell utblick	18
Den empiriska studiens genomförande	21
Resultat	22
Bestånd och förvärv	22
Riktad verksamhet	25
Samarbete	28
Konklusion	29
Referenser och litteratur	32
Fotnoter	34

Förord

Biblioteken och de nationella minoriteterna är ett projekt mellan Svensk Biblioteks-förening och Joacim Hansson, professor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Linnéuniversitetet. Rapporten redovisar en sammanställning av den enkät som skickades ut till samtliga kommun- och regionbibliotek i Sverige och ger svar på hur folkbiblioteken förhåller sig till de nationella minoriteterna och vad som görs för dessa grupper.

För tio år sedan tog Sveriges riksdag beslut om en minoritetspolitik där fem nationella minoriteter definierades; judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. De nationella minoriteterna garanterades ett grundlagsenligt skydd och offentliga myndigheter blev skyldiga att synliggöra dem i sina verksamheter.

I januari 2010 trädde lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk i kraft. Några myndigheter har utifrån den fått i uppdrag att följa upp, analysera och redovisa sina insatser med hänsyn till minoritetspolitikens mål, en av dessa är Statens kultur-råd. Svensk Biblioteks-förening hoppas att den här rapporten bidrar till diskussion och reflektion kring folkbibliotekens roll och funktion utifrån deras uppdrag och den minoritetspolitik som antagits.

Niclas Lindberg
Generalsekreterare
Svensk Biblioteks-förening

Inledning

Det har nu gått tio år sedan riksdagen beslutade om en minoritetspolitik som definierade fem grupper som svenska nationella minoriteter; judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. Alla har de mycket olika förutsättningar för sina existenser men gemensamt är att de på olika sätt varit med och präglat det vi ibland kallar den svenska kulturen, eller den svenska identiteten. Samtidigt påvisar de genom sina egna traditioner och sitt historiska arv det fruktlösa i att definiera människor i termer av nationaliteter eller statstillhörighet.

Att en etnisk grupp definieras som nationell minoritet innebär i praktiken att de definieras in i det omgivande samhället på sina egna villkor. Den tillhör majoritetssamhället samtidigt som den tillerkänns rätten att utveckla sin egen identitet i fred och på de villkor som den egna historien och traditionen ställer. Den garanteras ett konstitutionellt skydd och offentliga myndigheter har en skyldighet att beakta gruppen i sin verksamhet. Hur detta ska göras är dock sällan definierat.

Det är här utgångspunkten ligger för den här studien om de svenska folkbibliotekens arbete med och förhållningssätt till de minoritetsgrupper som definierats som nationella minoriteter i Sverige. Görs något för dessa grupper och i så fall vad och hur? Finns någon medvetenhet om det faktum att dessa grupper ska synliggöras i offentliga verksamheter? Utnyttjas de unika förutsättningar som folkbiblioteken besitter just när det gäller främjandet och synliggörandet av olika kulturella uttryck avseende de nationella minoriteterna?

För att få svar på frågor som dessa etablerades en kontakt mellan avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap vid dåvarande Växjö universitet – nu Linnéuniversitetet – och Svensk Biblioteksförning. Tanken var att göra en enkel, grundläggande, geografiskt heltäckande studie som kunde kopplas till internationella erfarenheter med minoritetsarbete vid folkbibliotek.

Det visade sig snabbt att det inte finns särskilt mycket kunskap på det här området och antalet relevanta studier är mycket begränsat, såväl i Sverige som internationellt. Därför beslöts att för första gången göra en nationell studie i bemärkelsen att frågor skulle gå ut till samtliga kommun- och regionbibliotek i Sverige.

Under hösten 2009 påbörjades datainsamlingen. Ett frågeformulär skickades ut till samtliga kommun- och länsbibliotek och svaren skulle ligga till grund för en grundläggande överblick över bibliotekens arbete gentemot de nämnda minoritetsgrupperna. En ansvarsfördelning gjordes upp där avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap skulle genomföra den empiriska studien i form av en enkät samt samla och redogöra för redan befintlig forskning på området.

Svensk Biblioteksförning åtog sig å sin sida att producera och distribuera föreliggande projektrapport samt att med den som underlag initiera en diskussion inom bibliotekssektorn kring frågor som rör de nationella minoriteternas synlighet i folkbibliotekens arbete.

Syftet med studien är dels att ge en överblick över folkbibliotekens arbete gentemot de nationella minoriteterna, dels att skapa underlag för diskussioner inom bibliotekssektorn.

Den svenska minoritetspolitiken utgår ifrån en tanke om jämbördiga demokratiska rättigheter och skyldigheter för de befolkningsgrupper som finns i landet. Genom erkännandet av de nationella minoriteterna som just sådana inkluderas de i den liberala demokratiska modell som är den svenska. Med utgångspunkt i folkbibliotekens viktiga roll som bärare av just ett demokratiskt och öppet samhällsideal har ett demokratiteoretiskt perspektiv valts som hjälpmedel att läsa och tolka de svar som inkommit vid den empiriska studien. Då detta perspektiv ligger till grund för den samlade tolkningen av resultatet samt den diskussion som den här rapporten kommer att mynna ut i presenteras det redan inledningsvis för att sedan ge plats åt en blick på den svenska minoritetspolitiken och det vi redan vet om folkbibliotekens arbete med olika typer av minoritetsgrupper, i Sverige och i andra länder.

Teoretisk utgångspunkt

Det finns en rad olika demokratimodeller, de flesta med förankring i klassisk filosofi (Held 1999). Flera av dessa modeller ses runt om i världen som grunder för praktiska politiska och administrativa system som präglar kulturerna i olika länder. Under de senaste decennierna har dessa klassiska modeller alltmer kommit att kritiserats med den enkla utgångspunkten att de politiska, moraliska, etiska och etniska förutsättningar som förelåg när de skapades inte längre finns där på samma sätt. Nya modeller måste tas i beaktande också mot den bakgrunden att det faktiska utförandet av klassiska demokratimodeller utvecklats till något som framtvingar revidering.

Demokrati är konflikt. I den politiska utveckling vi ser idag, inom t ex EU, går utvecklingen mot att systematiskt minska utrymmet för demokratiskt legitima konflikter. Detta görs framförallt genom två metoder: stärkandet av de politiska institutionerna och formaliserandet av de politiska processerna. När dessa två metoder sammanfaller reduceras politiken till en sorts administration, där konflikter kan rymmas bara i så måtto att de inte stör den övergripande harmonin. En sådan utveckling är mycket typisk för de senmoderna liberala demokratier som vi idag också måste räkna den svenska till.

Den inneboende demokratiska konflikten hålls i schack genom att alla deltagare i det politiska spelet först definieras inom ramen för den liberala demokratins spelregler. Alla som bryter mot dessa ses som störande moment och kan legitimt betvingas. På så sätt kommer politiken och de institutioner som är satta att befästa ett samhällssystem – som biblioteken – att rymma en mängd skenkonflikter som egentligen bara utgör variationer på ett tema som blir allt snävare.

Politiska och ideologiska skillnader blir allt mindre (något vi tydligt ser i dagens Sverige) och partiskillnader som historiskt varit mycket tydliga får ge vika för en effektiv administration av samhälleliga beslut. Etablerandet av normer och värderingar följer samma väg mot likriktning (Mouffe 2008). Det är därför närmast paradoxalt att nationella minoriteter definieras inom ramen för en demokratisk utveckling som går mot allt mindre konflikt och mer ”harmonin”. Det ligger nämligen i sakens natur att en minoritet skiljer sig från majoriteten.

De nationella minoriteterna har, historiskt sett, varit olika nära det rådande normsystemet i det svenska samhället och att de inkluderas bygger i grunden på en förväntan att de utvalda minoritetsgrupperna accepterar villkoren inte bara för majoritetssamhällets demokratiska former, utan för idén om ”harmoniska konflikter”. Det är här paradoxen ligger. Harmoniska konflikter gynnar per definition majoritetssamhället. Hela idén med att definiera en grupp som en minoritet är att tillerkänna dem egenskaper, normer och värderingar som inte bara skiljer sig från, utan i många fall också går emot, majoritetssamhället. Den legitima konflikt som ligger mellan majoritetens och minoriteternas normsystem erkänns bara så länge den får pågå på majoritetens villkor och därmed inte utgör något hot mot denna.

Folkbiblioteken har alltid haft som mål att spegla olikheter samt alternativa och motstridiga hållningar på ett sådant sätt att det för den enskilde medborgaren har varit möjligt att skapa sig en välgrundad uppfattning om olika frågor och relationer i det omgivande samhället. De kan därför sägas utgöra en viktig arena som upprätthållande av det ursprungliga demokratiideal som bygger på den legitima konfliktens rätt att existera och tro på det sunda i detta. I relation till den svenska minoritetspolitiken kan då även folkbiblioteken sägas ha unika möjligheter att spegla till exempel relationen mellan majoritets- och minoritetssamhällenas normer och värderingar i termer av demokratiskt legitima konflikter.

Den svenska minoritetspolitiken

Den svenska minoritetspolitiken utgår i stort från Regeringens proposition 1998/99:143 *Nationella minoriteter i Sverige*, vilken antogs av riksdagen i december 1999. Efter detta har regeringen även ratificerat *Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter* samt den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, den så kallade *minoritetsspråkskonventionen*¹.

Sveriges minoritetspolitik är ett led i en strävan efter att bevara den etniska och kulturella mångfald som landet rymmer. De grupper som tillhör beteckningen ”nationella minoriteter” bidrar till att det mångfacetterade samhället upprätthålls och att gruppernas egna identiteter finns kvar genom sina religiösa, språkliga och kulturella särarter. Ytterligare en aspekt av största vikt för det demokratiska samhället är att minoritetsgrupper får ökat inflytande och att de inte diskrimineras.

Samtliga fem minoritetsgruppers rättigheter ska tas till vara över hela landet, på alla politiska nivåer. Såväl stat som kommun och landsting bör alltså se till dessa grupperns intressen vad gäller kulturverksamhet, utbildning, äldreomsorg och politiskt inflytande (Kulturförvaltningen Stockholms stad, Sveriges minoritetspolitik). Redan innan Sverige godkände ramkonventionen och minoritetskonventionen fanns angivet i regeringsformen att etniska, religiösa och språkliga minoriteter ska stödjas och att det offentliga ska arbeta för att de ska kunna behålla sin kultur. Ratificeringen av ramkonventionen och minoritetskonventionen betyder att Sverige lägger ett tydligare fokus på dessa frågor.

Definition av minoritetsspråk och nationell minoritet

I ramkonventionen finns ingen uttalad definition av vad som avses med en nationell minoritet och det är därför upp till respektive lands beslutsfattare att avgöra vad en nationell minoritet är. Enligt Sveriges regering ska en nationell minoritetsgrupp ha en sammanhållning som grupp och folkgruppen måste särskilja sig från majoriteten på något sätt vad gäller religion, språk, traditioner eller kultur. De personer som tillhör folkgruppen ska dessutom vilja hålla samman gruppen samt vilja behålla gruppens egen identitet och särart. Det är därutöver av vikt att folkgruppens kultur ska ha funnits i Sverige sedan lång tid tillbaka. Regeringen väljer här att dra en gräns vid förra sekelskiftet (prop 1998/99:143, s. 31).

Ett minoritetsspråk är enligt minoritetskonventionen ett språk som ska ha särskiljande drag gentemot det dominerande språket i landet. Språket ska också antingen talas av tillräckligt många eller finnas bundet till ett visst område inom landet. Språket räknas då som ett ”territoriellt obundet språk” (prop 1998/99:143, s. 32) och därmed ett minoritetsspråk.

Internationellt sett finns minoritetsgrupper i de flesta länder och i Europa diskuteras situationen för dessa i flertalet länder som t ex Holland, Tyskland, Belgien och Spanien. Särskilt problematiskt har det varit i länderna i östra Europa där minoritetsfrågor, i och med Sovjetunionens upplösning, har aktualiserats då olika minoritetsgrupper krävt ökat fokus på sin situation (prop 1998/99:143, s. 11). Organisationer som på

ett internationellt plan värnar om nationella minoritetsgruppers intressen är FN och Europarådet. Vad gäller FN har de förutom den allmänna deklARATIONEN om mänskliga rättigheter även en internationell konvention rörande medborgerliga och politiska rättigheter där skyddet riktat mot minoritetsgrupper finns upptaget. Enligt deklARATIONEN ska nationella minoritetsgrupper ha rätt att bevara och utveckla sitt språk, sin kultur och sin religion och att aktuella länder bör beakta dessa gruppers rättigheter (prop 1998/99:143, s. 13).

Regeringens proposition Nationella minoriteter i Sverige (1998/99:143)

Det övergripande syftet med regeringens proposition är att definiera behov av stöd till de fem nationella minoritetsgrupperna samt att även göra det möjligt för dessa grupper att hålla sina språk levande. De områden som propositionen anger som särskilt viktiga att ge stöd inom är utbildning, kultur, massmedier, arkiv, äldreomsorg. Även översättningar av vissa författare samt rätten till inflytande och samarbete över landsgränser anges som prioriterade frågor.

De fem minoritetsgrupper som berörs av regeringens beslut är samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar och de språk som propositionen anger som minoritetsspråk är samiska, finska, meänkieli (tornedalsfinska), romani chib och jiddisch. Dessutom ska domstolar och förvaltningsmyndigheter inom områden där samiska, finska och meänkieli också får ses som landsdelsspråk med en geografisk utgångspunkt också ha rätt att använda dessa språk. Beslutet gäller även förskolor och äldreboenden. Lagarna om rikstäckande åtgärder för att stötta nationella minoriteter och deras språk började gälla 1 april 2000.

Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (Minoritetsspråkskonventionen), 1992

Arbetet bakom *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk*, eller *Europarådets minoritetsspråkskonvention*, sträcker sig långt tillbaka i tiden. Redan på 1960-talet önskade Europarådets parlament att man skulle utforma ett tillägg till Europakonventionen som gick ut på att stödja nationella minoriteter, men inte förrän närmare tjugo år fram i tiden, uppkom förslaget att man skulle utarbeta en särskild konvention för nationella minoriteters rättigheter med särskilt avseende på deras språk. 1992 var en konventionstext klar för länderna att godkänna. Den skulle inte träda i kraft förrän ytterligare sex år senare (prop 1998/99:143, s. 15).

Huvudsyftet med konventionen är att främja bevarandet av regionala landsdelsspråk och minoritetsspråk inom ramarna för de demokratiska värden och den etniska mångfald som främjas i Europas länder. Metoden är att inte dra ner på stödet till de officiella språk som finns i Europas stater utan att istället öka kunskapen och tillgängliggöra information gällande landsdels- och minoritetsspråken för att på så sätt främja existensen av flerspråkighet i de regioner där minoritetsspråk finns som en integrerad del i skapandet av den lokala identiteten – oaktat de administrativa gränserna mellan länderna.

Arbetet med att utreda om Sverige skulle ratificera minoritetsspråkskonventionen påbörjades under första halvåret av 1995 och den ratificerades i juni 2000.

Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, 1995

Tre år efter att Europarådets minoritetsspråkskonvention, där särskilt beaktande las på just språken och deras bevarande, trätt i kraft 1995, formulerades även en ramkonvention om skydd för nationella minoriteter (prop 1998/99:143, s. 12). Den trädde i kraft 1998. Ramkonventionen och minoritetsspråkskonventionen går på många punkter ihop och kompletterar varandra gällande ett flertal faktorer, till exempel när det gäller erkännandet av grundläggande rättigheter för utvecklandet och synliggörandet av minoritetsgruppers särart.

Under 1996 började frågan om Sverige kunde ratificera Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter utredas och detta arbete mynnade ut i de båda betänkanterna *Steg mot en minoritetspolitik – Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk* och *Steg mot en minoritetspolitik – Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter* under 1998.

En central utgångspunkt för ramkonventionen är att dess bestämmelser ska tillämpas inom länderna genom deras egna lagar och politiska beslut (prop 1998/99:143, s. 17). Konventionen är även tolkningsfrämjande på det sätt att den inte definierar vad som anses med en nationell minoritetsgrupp, utan överlåter till respektive land att bestämma vad som ska anses vara en nationell minoritetsgrupp. Trots att ramkonventionen och minoritetsspråkskonventionen i stort behandlar samma ämnen skiljer de sig åt på flera punkter. Minoritetsspråkskonventionen behandlar landsdels- och minoritetsspråk i en snävare mening, medan ramkonventionen hänvisar till bredare kriterier som skydd för minoritetsgruppers kultur, historiska arv, traditioner och religion. Intressant ur ett biblioteksperspektiv är bland annat att minoritetsgrupper tillskrivs rätten till såväl massmedier som skolundervisning på sitt modersmål.

Den policy som kommit ur dessa konventioner i de svenska tillämpningarna kan generellt sägas vara mycket öppna i det att det centrala i den svenska lagstiftningen är själva definitionerna av vilka grupper som räknas till nationella minoriteter och vilka språk som kommer i fråga av skydd. Hur dessa språk och grupper sedan ska främjas av det offentliga sägs det i praktiken ingenting om. Det praktiska genomförandet läggs istället ut på regional och kommunal nivå. Det är därför viktigt att se just hur en sektor som folkbiblioteken hanterar dessa frågor. Innan vi går in på detta vill vi ge en kort presentation av de fem grupper som i Sverige definierats som nationella minoriteter.

De nationella minoritetsgrupperna

Gemensamt för Sveriges nationella minoritetsgrupper är att de har ett annat modersmål som de använder samt att de har en allmänskultur som avviker från majoritetsbefolkningen. Minoritetsgrupper finns i de flesta av Europas länder och härstammar inte sällan från ett särskilt område av landet. I Sverige finns dels de med en relativt fast förankring i vissa delar av landet (tornedalingar, samer), dels de som inte i första hand är geografiskt bundna, utan som finns över hela landet (sverigeфиннар, judar, romer). De har alla en lång historia och villkoren för dem är mycket olika. Det här kapitlet syftar till att ge några grundfakta om de olika grupperna.

Romer

Det finns idag ungefär 20 000 romer i Sverige. De har invandrat från olika delar av Europa i olika omgångar sedan mitten av 1500-talet och fram till början av 1900-talet. Romerna är av tradition en till stora delar kringresande grupp och liksom på andra platser i Europa har de i Sverige haft svårt att få möjlighet att bli bofasta. Under senare tid har dock romerna bosatt sig på skilda platser över hela landet. Romerna har under lång tid varit föremål för diskriminering och har som folkgrupp behandlats på ett sämre sätt än majoritetsbefolkningen. Då romerna härstammar från olika länder har de olika traditioner med sig men ser sig ändå som en sammanhållen folkgrupp med ett eget språk, romani chib, av vilket det finns en svensk variant, svensk romani.

Romani chib behandlas, efter beslut av Sveriges regering, som ett enhetligt språk trots att det inom sig rymmer flera olika varianter, för att samtliga dialekter av romanska upptas av minoritetsspråkskonventionens och ramkonventionens skydd, utan risk att någon av dem ska riskera att inte räknas som ett språk då det t ex talas av för få personer (prop 1998/99:143, s. 34). Utöver romerna finns även en grupp människor av motsvarande storlek som även de rest omkring under lång tid, de så kallade ”resande”. Denna grupp har inte samma traditioner som romerna men anser sig ändå tillhöra den romska folkgruppen i Sverige då även de talar samma språk (prop 1998/99:143, s. 26).

Romerna strävar efter att stärka sin ställning som en egen folkgrupp med en egen kultur, egna traditioner och eget språk. Man har organiserat sig i ett riksförbund och arbetar för att ge stöd åt kultur, historia och språk. Romerna arbetar också fortlöpande med att stödja enskilda individer i sociala frågor inom ramen för den egna gruppens traditioner och värderingar (prop 1998/99:143, s. 26).

Judar

I Sverige finns idag cirka 25 000 judar och de utgör en grupp med en lång tradition i Sverige. Judarna har under historien kommit från olika länder i Europa på grund av de förföljelser som ofta förekommit gentemot folkgruppen. Många judar kom till Sverige under åren som föregick andra världskriget, då inte minst judar från Danmark och Norge flydde över gränsen till följd av tyskarnas ockupation av våra grannländer. Vid krigsslutet kunde organisationer som Röda Korset rädda ett stort antal judar till Sverige och följderna blev att många av dessa valde att stanna kvar.

Idag är judarna framför allt bosatta i de tre största städerna samt i ett antal mindre som Borås, Västerås, Helsingborg, Lund och Norrköping.

I samtliga delar av världen finns judar och den starkt sammanbindande länken över landsgränserna mellan judarna är det hebreiska språket, men även jiddisch. I Sverige är det vanligt att judar använder sig av båda språken samt svenska. Jiddisch hade en stark ställning före andra världskriget med försvagades under kriget för att idag blomstra upp igen som en följd av att man vill värna den judiska traditionen.

Judarna innehar en egen religion, eget språk och egen kultur och trots att alla judar inte är troende kämpar de ändå för att behålla sina traditioner och sitt språk genom att fira högtider och att äta enligt den judiska tron. I Sverige är gruppen väl etablerad och här finns judiska daghem, äldreboenden och även möjlighet till skolgång i judisk grund- och högstadieskola i Stockholm, där det dessutom finns ett judiskt bibliotek och teater. Både tidskrifter och böcker publiceras kontinuerligt på svenska, hebreiska och jiddisch med den judiska minoriteten som primär målgrupp (Vigur & Finnberg 2009).

Tornedalingar

Den tornedalska traditionen runt Torne älv i norra Norrland har anor långt tillbaka i historien (prop 1998/99:143, s. 24). Området delades efter att Sverige tvingades lämna tillbaka den östra delen till Ryssland på 1800-talet och sedan dess har tornedalingarna levt som ett delat folk på varsin sida om nationsgränserna mellan Sverige och Finland. De ungefär 50 000 tornedalingarna på den svenska sidan om gränsen har lyckats hålla ihop genom sitt språk och sin tradition och språket meänkieli är numera den kanske starkast sammanhållande faktorn inom folkgruppen.

Den egna kulturen sträcker sig emellertid också till att omfatta mattraditioner, byggnadsstil och hantverk. Meänkieli är idag ett språk i utveckling och bland annat länsbiblioteket i Norrbotten har arbetat mycket med att synliggöra den begränsade tillgången på litteratur på språket som finns idag². Förutom i området runt Tornedalen i Norrbotten finns tornedalingar idag bosatta över hela landet, men framför allt sträcker sig gruppens spridning söderut i Norrland (prop 1998/99:143, s. 24).

Tornedalingarna arbetar fortlöpande för att utveckla sitt skriftspråk och det finns ett riksförbund med uppgift att bland annat ta tillvara minoritetsgruppens särskilda önskemål och intressen vad gäller forsknings- och utvecklingsområden inom utbildning, kultur, näringsliv och dokumentation. Meänkieli finns som obligatoriskt språk vid den högstadieskola som är belägen i Pajala kommun och man har under den senaste tiden börjat ge ut litteratur på sitt eget språk. Närheten till finskan har dock fått regeringen att besluta om att behandla finska och meänkieli på samma sätt, dels för att det är svårt att skilja de båda språken åt och dels för att de båda existerar i samma område.

Samer

Det bor idag cirka 20 000 samer i Sverige. Samerna, som även är ett så kallat ursprungsfolk, har sina rötter i landets norra delar samt i norra Norge, Finland och på den till Ryssland hörande Kolahalvön. Idag finns dock inflyttade samer främst i Norrlands kustland samt i Stockholmsområdet. Deras försörjning har traditionellt sett bestått

av jakt, fiske och renskötsel. Den sistnämnda har gjort att samerna blivit ett folk som flyttar vartefter fodertillgången för deras renhjordar ändras. I takt med att marken blivit uppodlad allt längre norrut och älvarna utbyggda för energiproduktion har flertalet av samernas marker blivit undanträngda längre norrut och dessutom blivit föremål för diskussion rörande samernas rätt till mark (prop 1998/99:143, s. 21).

Samerna har trots hot om undanträngning och drastiskt minskade områden för renskötsel kämpat för att kunna behålla sin egen kultur och sitt språk, samiska. Kulturen går i stora drag ut på de särskiljande mattraditionerna, de speciella klädedräkterna och sameslöjden (prop 1998/99:143, s. 21). Språket är en av de viktigaste delarna av den samiska kulturen och det är nu lättare att få tillgång till undervisning på sitt modersmål i skolan, något som kunde vara betydligt svårare historiskt sett (prop 1998/99:143, s. 22). Idag finns sex sameskolor där undervisningen sker på både svenska och samiska samt en samisk högskola i Norge. Samiska finns i tre talade varianter men regeringen har valt att behandla dessa varianter som ett och samma språk.

Samerna har en egen organisation med till exempel demokratiska institutioner som det folkvalda sametinget, vilket bland annat beslutar om hur de statliga medlen till samiska organisationer och samisk kultur ska fördelas. Sametinget har också ansvar för det samarbete som finns över nationsgränserna i de områden som samerna lever.

Allteftersom olika internationella konventioner trätt i kraft verkar ursprungsfolkens status allmänt sett ha genomgått en förändring till det positiva. Detta gäller dock inte för Sveriges ursprungsfolk, samerna. Folkgruppen hade tidigare, i och med ett skydd för etniska minoriteter, rätt till sin kultur, språk och religion. Numera erkänns ursprungsfolken som egna folk, det vill säga att de har rätt till land, visst självbestämmande samt naturresurser.

Problemet för samerna som ursprungsfolk i Sverige är att landet har svårare att anpassa sig till skyddet för ursprungsfolk än till det för nationella minoriteter. I Sverige erkänns samerna som ursprungsfolk, men många menar att de inte behandlas så, utan snarare som en minoritetsgrupp. Tveksamheter rörande den samiska befolkningens folkrättsliga status skapar särskilda problem som återverkar på deras möjligheter att hävda sig mot majoritetssamhället (Blindh 2009; Björkman & Liljedahl 2009).

Sverigefinnar

Som en följd av att gränserna förändrats upprepade gånger mellan de både grannländerna Sverige och Finland har befolkningen på var sin sida om gränsen talat både svenska och finska under historiens gång. Under 1700-talet migrerade många finnar till Sverige och mer specifikt till Stockholmsområdet som än idag är det område, tillsammans med Norrbotten, där flest sverigefinnar är bosatta. Sverigefinnarna är idag den största gruppen av de nationella minoriteterna. Totalt består den av ungefär 450 000 personer.

Många av de sverigefinnar som idag bor i Sverige flyttade hit under andra världskriget då situationen var svår i Finland, men inflyttningen har under tiden från krigsslutet fram till idag minskat och sverigefinnarna består idag av en relativt väl sammanhållen, men geografiskt spridd grupp. Organisationer som verkar för att framför allt

utbildning och kultur, men även andra viktiga verksamheter, ska finnas tillgängliga på finska (prop 1998/99:143, s. 23). Gällande utbildningsväsendet finns idag finskspråkiga skolor, förskolor, folkhögskolor samt äldreboenden.

Folkbibliotekens uppdrag

De svenska folkbiblioteken har inget explicit uppdrag att arbeta riktat mot de nationella minoritetsgrupperna. De tillhör inte de prioriterade myndigheter och förvaltningar som nämns i lagstiftningen kring de nationella minoriteterna och i bibliotekslagen, som fungerar som en ramlagstiftning för bibliotekens verksamhet, nämns inte de nationella minoriteterna. Däremot finns i dess åttonde paragraf en formulering som rör minoriteter och invandrargrupper i allmänhet:

8§ Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov.

Fokus ligger här på litteraturförsörjningen mer än på allmänskulturell verksamhet. De nationella minoriteterna tillskrivs inte någon särställning och ser vi på hur folkbiblioteken idag tolkar sitt uppdrag i förhållande till den här paragrafen, så tycks det som om det präglas av ett pragmatiskt synsätt, där bruket av medier helt enkelt är det som får styra till exempel inköp av litteratur på ett visst språk. Idén om att tillhandahålla litteratur på minoritetsspråk, utan att det finns något omedelbart bruk av den föresvävar idag mycket få bibliotek.

Detta är tydligt bland annat i den uppsats som Mikael Vikman publicerade 2004 om de nationella minoriteternas tillgång till tidskrifter av och för sina respektive grupper vid de svenska folkbiblioteken (Vikman 2004). Att förekomsten av minoritetsgrupper förändleder ökade aktiviteter från bibliotekets sida bekräftas också i studierna *Ett försvinnande inhemskt språk: En studie av de svenska folkbibliotekens roll för att revitalisera det sydsamiska språket* av Peter Björkman och Helena Liljedahl och *Mer än Katitzi och klezmer?: en kvalitativ undersökning av biblioteksverksamhet riktad mot romer och judar* av Lotta Vigur och Katarina Finnberg.

Det som framförallt är synligt i dessa studier är upplevelsen av okunskap bland bibliotekarierna som finns rörande de behov av biblioteksservice som de olika grupperna vill ha. Det tycks finnas en mycket begränsad insikt i den särskilda roll som de nationella minoriteterna tillskrivs och den minoritetslagstiftning som finns utgör sällan grund för bibliotekens arbete gentemot de aktuella grupperna.

Bibliotek och minoritetsgrupper – en internationell utblick

Oavsett om ett lands minoritetsgrupper utgörs av ursprungsbefolkningar, flyktingar eller arbetskraftsinvandrade finns ett behov av att stärka gruppernas identitet och av att stödja deras intressen, och i detta arbete spelar ofta folkbiblioteken en stor roll. I artikel 27 ur FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter fastslås att:

In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, or to use their own language.²

Många länder har dock tagit konventionen steget längre och arbetar inte bara med att minoritetsgrupperna inte ska *förnekas* dessa rättigheter, utan att gruppernas intressen även ska värnas och uppmuntras. I arbetet med att uppmuntra och aktivt stärka minoritetsgruppers rättigheter och synlighet i majoritetssamhället kan folkbiblioteken fungera som en social mötesplats där minoritetsgruppens röster kan bli hörda. Det finns mycket få studier gjorda, men några nedslag kan dock göras för att peka på karaktären av de problem som finns i arbetet med minoritetsgrupper samt på hur folkbiblioteken mött dessa problem. I detta kapitel presenteras därför några exempel på hur biblioteksverksamhet riktad mot olika minoritetsgrupper kan se ut utanför Sverige.

2001 publicerades den danska studien *Refuge for integration: a study of how the ethnic minorities in Denmark use the libraries*. Syftet med undersökningen var att belysa den roll danska folkbibliotek spelar i mötet mellan etniska minoriteter och det danska samhället, samt att undersöka hur minoritetsgrupperna använder biblioteket och vilken roll biblioteket spelar i integrationsprocessen.

Resultatet av undersökningen visar bland annat att lånesiffrorna procentuellt sett inte skiljer sig mycket mellan minoritetsgrupperna och befolkningen i stort men att användare ur minoritetsgrupperna använder biblioteket mer intensivt; att minoritetsgruppernas användande skiljer sig från genomsnittet genom att vara mer varierat och jämnt fördelat mellan bibliotekets olika tjänster; att det i första hand är vuxna användare som önskar och använder material på modersmålet medan barn och ungdomar i huvudsak använder material på danska, samt att den fria tillgången till Internet är den enda tjänst som minoritetsgrupperna i betydande grad använder mer än någon annan.

Studien presenterar även ett antal rekommendationer för folkbibliotekens utvecklande av verksamhet riktad mot minoritetsgrupper. Dessa rör bland annat frågor om bestånd på minoritetsspråken, tillgänglighet till Internet, samt bibliotekens information om sin verksamhet. I undersökningens slutsats fastslås att bibliotek spelar en viktig roll i den generella sociala integrationsprocessen genom att vara den av minoritetsgrupper mest välbesökta kulturinstitutionen i samhället.

Denna bild av biblioteket som en del i integrationsprocessen stärks även i artikeln *Public libraries in a multicultural space: a case study of integration processes in local communities*, som diskuterar hur danska folkbibliotek på ett mer effektivt sätt kan stödja integrationsprocesser i landet (Ebenhauser & Skov, 2004). En central fråga för studien handlar om de danska folkbibliotekens relation till de kulturella och sociala kontexter i vilka minoritetsgruppernas informationsbehov skapas. Studien understryker vikten av att biblioteket dels får en ökad förståelse för minoritetsgruppernas sociala och kulturella situation och särart, och dels att det utökar sitt sociala sammanhang genom kulturellt arbete riktat direkt mot minoritetsgrupperna.

John Vincent ger i sin artikel *Public library provision for Black and minority ethnic communities – where are we in 2009?* en omfattande överblick av biblioteksarbete riktat mot vad som betecknas som ”Black and minority ethnic communities” i Storbritannien under de senaste 40 åren (Vincent, 2009). Artikeln gör avstamp i en undersökning av biblioteksverksamhet riktad mot de indiska och pakistanska minoritetsgrupperna från 1969, och går sedan igenom verksamhetens utveckling fram till 2009. Ett stort antal lokala och nationella projekt har bidragit till en ökad förståelse för de etniska minoritetsgruppernas olika behov.

Framför allt spelar undersökningen *Open to all? The public library and social exclusion: executive summary* en stor roll i belysandet av folkbiblioteket som endast skenbart öppet för alla, och i behov av snabb förändring för att på ett adekvat sätt möta minoritetsgruppernas behov. Författarna presenterar även ett antal rekommendationer för att uppnå en större öppenhet. Bland annat pekar de på behovet av långsiktiga strategier för att hantera problemen med socialt utanförskap, dels från biblioteksledningarnas sida men också från nationellt håll. Professionsorganisationer bör öka möjligheten för personer ur minoritetsgrupper att arbeta inom bibliotekssektorn, och institutioner och organisationer som ger forskningsmedel bör bekosta detaljstudier av minoritetsgruppernas olika behov och undersöka hur dessa uppfylls.

På ett flertal platser runt om i världen finns organisationer som bevakar specifika minoritetsgruppers behov och samlar frågor som rör dessa för att kunna belysa och tillvarata deras intressen. I USA startades 1979 AILA, *American Indian Library Association* (som en del av American Library Association), som verkar för att amerikanska indianer och Alaskas ursprungsbefolkning ska få sina biblioteksbehov tillgodosedda.

Medlemmarna, som kan vara både individer och institutioner, är intresserade av att utveckla och förbättra biblioteksverksamhet gentemot dessa grupper samt att sprida information om gruppernas kultur och språk.⁴ Liknande organisationer finns exempelvis på Nya Zeeland⁵ och i Kanada.⁶

Att etablera sådana organisationer inom bibliotekssektorn i ett land tycks vara ett sätt att synliggöra olika gruppers behov som är av positiv betydelse för dem i förhållande till bibliotekens verksamhet. Även om vissa frågor rörande minoriteter och ursprungsbefolkningar är av relativt lokal karaktär lyfts de lättare upp till en nationell angelägenhet, vilket skapar en beredskap att hantera de olika kulturella uttryck och behov av biblioteksservice som kan uppstå i olika sammanhang.

Gemensamt för de länder som etablerat underavdelningar till sina nationella biblioteksorganisationer rörande minoriteter eller ursprungsbefolkningar är, att det i samtliga fall finns starka organisationer med utgångspunkt i minoriteterna eller ursprungsbefolkningarna själva. Detta är väl värt att notera för svenskt vidkommande. Det är inte nödvändigtvis så att det kommer proportionerligt fler studier från dessa länder – ingenting tyder på det – men det skapas en grund för utvecklandet av den praktiska biblioteksverksamheten som kan vara svår att uppnå utan nationell samordning.

Internationella studier visar generellt ett mönster som återkommer i den här föreliggande undersökningen; osäkerhet från bibliotekens sida, bristande resurser, lokal förankring och påtalande av behov av nationella samordningsinsatser.

Den empiriska studiens genomförande

Studiens resultat baseras på en enkät som utarbetats gemensamt av avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap vid Växjö universitet och Svensk Biblioteks-förening. Föreningen ansvarade för att distribuera enkäten till berörda bibliotek samt att hämta in den från desamma. Enkäten skickades ut till landets samtliga 289 kommunbibliotek. Den skickades i slutet av oktober och ett påminnelsebrev till de bibliotek som ännu inte inkommit med sina svar skickades ut i slutet av november. Vid årsskiftet ansågs datainsamlingsfasen vara avslutad. 181 enkätsvar hade då kommit in från kommunbiblioteken. Det innebär en svarsfrekvens på 63 procent, vilket anses normalt i postenkätundersökningar som denna (Esaiason, Giljam, Oscarsson & Wägnerud 2007, s. 264).

Enkäterna bestod av en del kallad ”A – bakgrund” där biblioteken fick fylla i allmänna uppgifter om sin kommun och dess bibliotek samt en del, ”B – Nationella minoriteter” bestående av 11 frågor rörande det egna bibliotekets arbete med frågor som rör de nationella minoriteterna. Avslutningsvis gavs under rubriken ”Övriga kommentarer” biblioteken möjlighet att komplettera och kommentera sina svar. I den här rapportens resultatredovisning är det främst svaren i avdelning B som presenteras.

Även landets samtliga länsbibliotek tillsändes enkäten. 13 svar inkom. Dessa har dock inte använts i den här rapportens resultatredovisning, då de inte angivit någon verksamhet av det efterfrågade slaget, utan i stort sett i samtliga fall hänvisat till de kommunala bibliotekens medverkan. Några länsbibliotek bidrog genom att aktivt uppmana sina kommunbibliotek att besvara enkäten.

Under våren 2010 har sedan enkätterna kodats och analyserats vid avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap vid Linnéuniversitetet i Växjö. Allt data-material finns arkiverat där.

Resultat

Beskrivningen av enkätstudiens resultat delas här upp i tre delar:

– *Bestånd och förvärv*, där biblioteken fått svara på hur stort mediebestånd de har, riktat till respektive minoritetsgrupp samt hur många nyförvärv som gjordes mellan 2008 och 2009. Det bestånd som efterfrågats är inte specificerat till sin karaktär, utan kan bestå av såväl medier på minoritetsspråken som medier om, eller direkt riktade till, de olika grupperna. Av de kommentarer som kommit in till dessa uppgifter är dock tydligt att en stor majoritet av de medier som tagits med här är just sådana som är publicerade på de berörda minoritetsspråken.

– *Riktad verksamhet*. Här har biblioteken svarat på om de, utöver medieanskaffning erbjuder verksamheter riktade mot minoritetsgrupperna. Det rör sig ofta om programverksamheter, som litteraturkvällar, utställningar, konserter etc. Frågeschemat ställde också frågor om verksamheter gentemot barn och äldre tillhörande de aktuella grupperna.

– *Samarbete*. Här har biblioteken fått ange om och i vilken grad samarbete sker, dels med befintliga specialbibliotek, dels med organisationer i det omgivande samhället som kan knytas till de olika minoritetsgrupperna. Hur detta samarbete kan se ut skiftar mycket och har heller inte specificerats i frågeschemat.

Som generellt resultat kan konstateras att det sker en exceptionellt liten aktivitet i biblioteken som riktar sig specifikt mot de angivna nationella minoritetsgrupperna. Vad detta beror på ligger inte inom ramen för den här studiens möjligheter att fastslå, men vi kommer ändå att återkomma till frågan i studiens slutkapitel. Det går dock att se några mönster som kan pekas ut redan innan vi går in och betraktar de olika specifika svaren. Aktiviteter och bestånd står i direkt relation till dels de olika gruppernas relativa storlek, dels regional förekomst. I de kommuner där det bor folk tillhörande en nationell minoritet ser vi också en högre aktivitet i biblioteken. Att så är fallet är inte märkligt, då just efterfrågan är det som i hög grad präglar de svenska folkbibliotekens aktiviteter och inköspolicies idag. Det är dock inte oproblematiskt ur ett nationellt ansvarstagandeperspektiv.

De frågor där vi ser den tydligaste korrelationen mellan gruppernas storlek och bibliotekens aktiviteter är de som berör bestånd och inköp.

Bestånd och förvärv

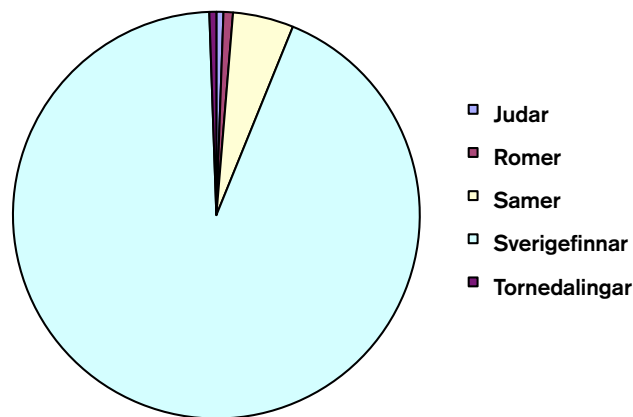
Det totala bestånd media riktat till någon av de nationella minoritetsgrupperna har av kommunbiblioteken angivits som 1 18 550 enheter, under 2008/2009. Fördelningen mellan grupperna visas i tabell 1. De svenska folkbiblioteken har en mycket stark slagsida mot medier riktade mot den sverigefinska minoritetsgruppen, som ensam står för nära 93 procent av det samlade beståndet. Den näst största gruppen, samer, kommer upp i knappt fem procent av det samlade beståndet.

Tabell 1: Bestånd

Judar	662
Romer	892
Samer	5 727
Sverigefinnar	110 613
Tornedalingar	656
TOTALT	118 550

Tabell 1. Bestånd riktat mot de nationella minoritetsgrupperna (B7).

Biblioteket har 2008 och 2009 ett totalt bestånd riktat till minoritetsgrupperna

Figur 1. Översikt över den proportionerliga fördelningen i det samlade beståndet riktat mot de olika minoritetsgrupperna för 2008/2009.

Tittar vi vidare på det nyförvärv som gjordes i biblioteken under 2008/2009, (Tabell 2) motsvarar det nästan exakt det befintliga beståndet.

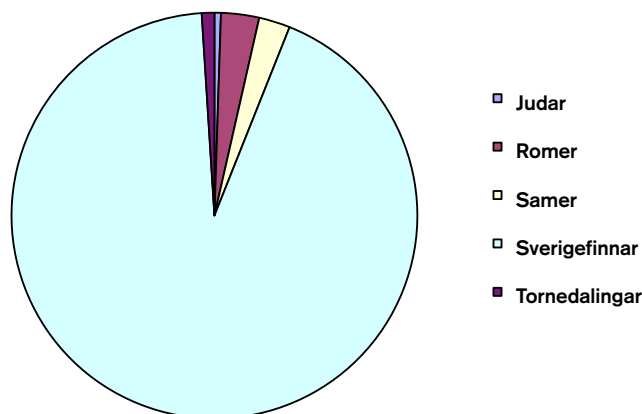
Tabell 2: Nyförvärv

Judar	18
Romer	106
Samer	87
Sverigefinnar	3 247
Tornedalingar	35
TOTALT	3 493

Tabell 2. Nyförvärv av bestånd riktat till de nationella minoritetsgrupperna under 2008/2009.

Den lilla skillnaden mot det samlade befintliga beståndet är, att medier riktade mot den romska gruppen uppnår tre procent av inköpen. Det gör att de ligger knappt före samerna, som uppnår 2,5 procent av inköpen för de aktuella åren. Även här ligger medier inköpta för den sverigefinska gruppen helt i en klass för sig med 93 procent av de gjorda nyförvärven.

Biblioteket gjorde 2008 och 2009 nyförvärv med minoritetsgrupperna som målgrupp

Figur 2. Översikt över den proportionerliga fördelningen mellan nyförvärv riktade till de olika minoritetsgrupperna 2008/2009.

En del av förklaringen till den mycket stora dominans som beståndet som definierats till sverigefinnar kan sökas i tre huvudfaktorer:

– Det är den största gruppen av de nationella minoriteterna och även om den inte är proportionellt fullt så dominerande som de beståndssiffror biblioteken visar här, så är det rimligt och helt förväntat att beståndet mot denna grupp är betydligt större än det som är riktat mot övriga grupper.

– Sverigefinnarna är spridda över hela landet, vilket gör att vi också geografiskt ser en större spridning. Dessutom är de ofta väl representerade i större orter, vilket bidrar till högre beståndstal.

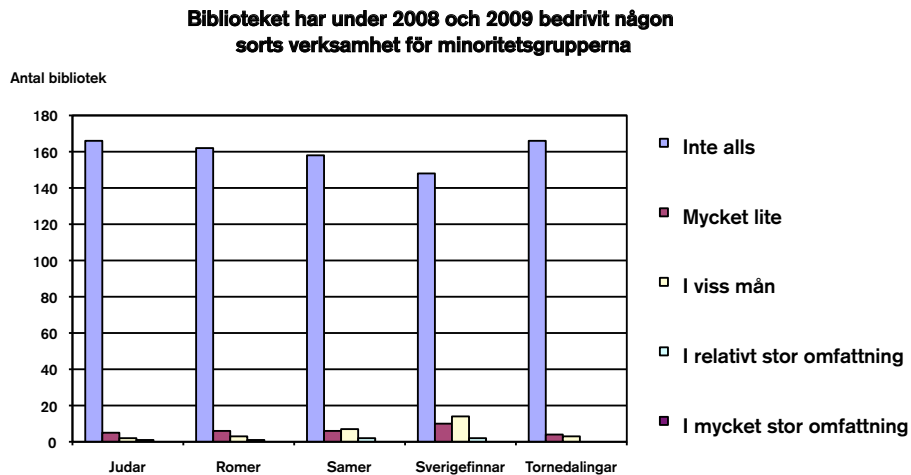
– Biblioteken har med all säkerhet varit mer generösa med vad som räknas in som ”riktat” till den här gruppen, då vi bland annat har att göra inte bara med t ex litteratur på finska, utan även mycket svenskt material som tar upp t ex Sveriges och Finlands gemensamma historia. Gruppen är dessutom den mest organiserade av alla minoritetsgrupper och har inom sig utgivningar av såväl böcker, tidskrifter och tidningar relevanta för inköp av folkbiblioteken.

När det gäller de övriga grupperna ser vi i de kommentarer som medföljt frågan i enkäten en snävare syn på vilken typ av bestånd som anses vara ”riktat” till respektive grupp. När det gäller tornedalingarna tas nästan enbart material på meänkieli upp, vilket drar ner siffrorna och även hänvisar förvärven till de delar av landet där tornedalingarna huvudsakligen bor.

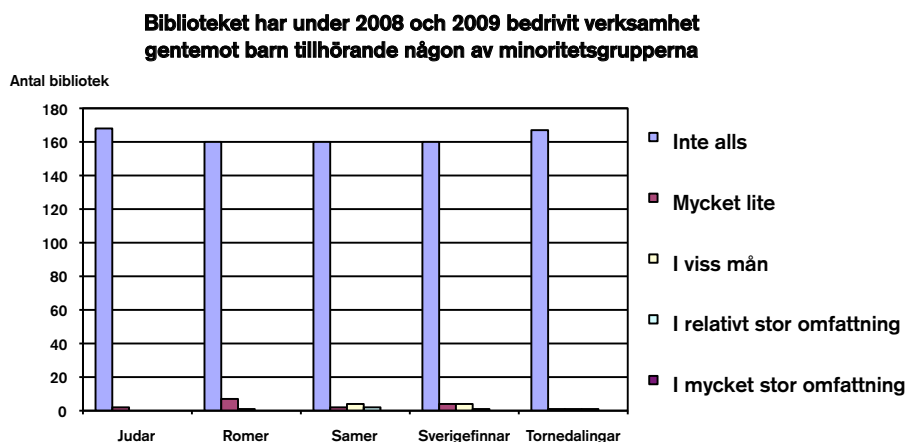
En viktig faktor som ytterligare något – dock förmodligen relativt marginellt – påverkar fördelningen av inköp är att enkäten inte ställts till specialbibliotek som t ex det judiska biblioteket i Stockholm, utan att siffrorna representerar en jämn fördelning över alla kommuner i landet.

Riktad verksamhet

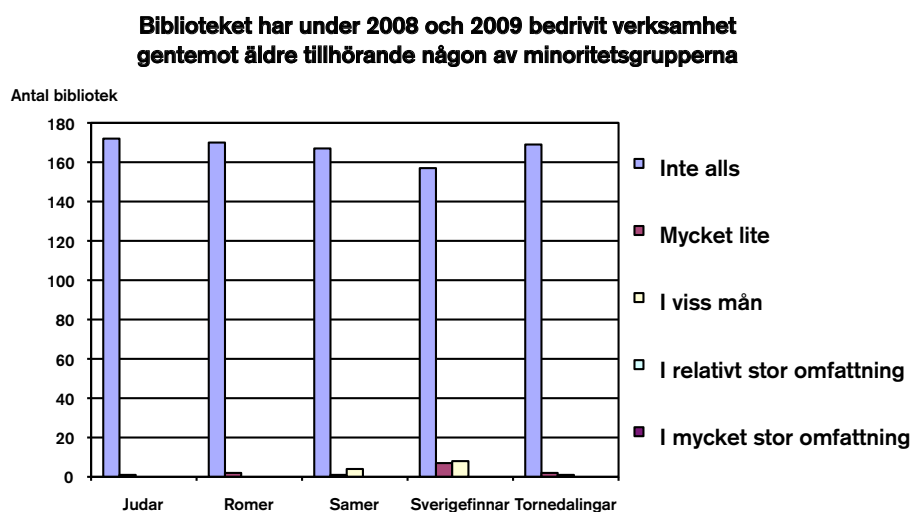
När det gäller det andra huvudområdet i undersökningen tilläts också här ett visst tolkningsutrymme åt biblioteken när det gällde att definiera vilka typer av verksamheter som kan räknas som ”riktade” mot de olika minoritetsgrupperna. En mycket stor majoritet, ca 95 procent, svarade trots detta att biblioteken i den egna kommunen inte bedrivit någon som helst verksamhet riktad mot de nationella minoriteterna under 2008 och 2009, figur 3–5. Inte heller om frågan bryts ner till att omfatta äldre eller barn syns någon förändring. Snarare syns en närmast ännu större inaktivitet riktad mot barn tillhörande de nationella minoritetsgrupperna. Även om vi kan se helt marginella skillnader mellan grupperna, möjligen till sverigefinnarnas fördel, så kan sådana skillnader förklaras med att t ex sverigefinnar är svårare att ”urskilja” och därför kan räknas in i mer allmänna verksamheter riktade mot äldre.

Figur 3. Bibliotek som bedrivit någon sorts verksamhet mot minoritetsgrupperna under 2008/2009.

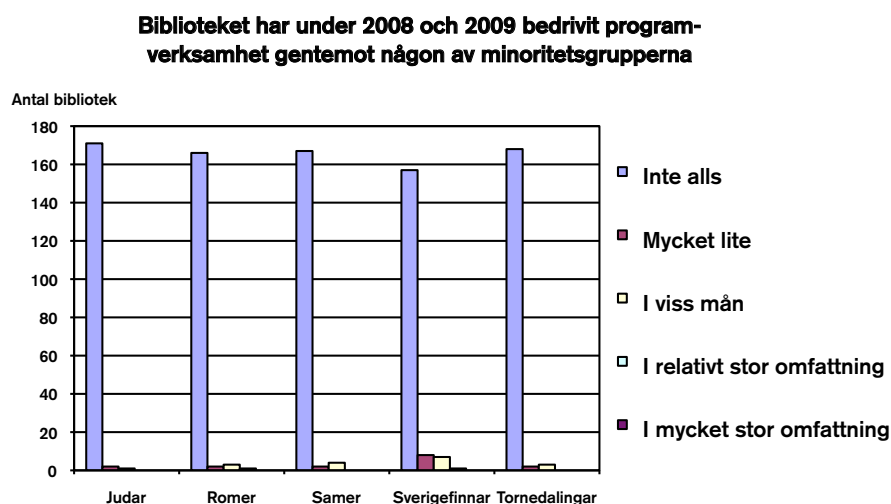

Figur 4. Bibliotek som bedrivit någon form av verksamhet riktad mot barn tillhörande de nationella minoritetsgrupperna under 2008/2009.

Figur 5. Bibliotek som bedrivit någon form av verksamhet gentemot äldre tillhörande de nationella minoritetsgrupperna under 2008/2009.

Frågan om allmänkulturell programverksamhet visar samma mönster som alla andra frågor i undersökningen; i princip ingen verksamhet bedrivs mot de nationella minoritetsgrupperna.

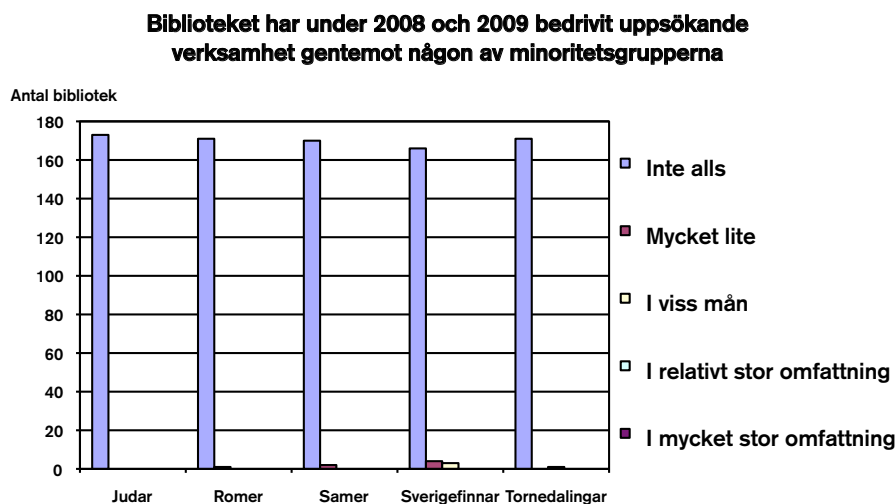
Figur 6. Antal bibliotek som bedrivit allmänkulturell programverksamhet riktad mot de nationella minoriteterna under 2008/2009.

När det gäller just programverksamheten uppstod dock frågor kring enkätens utformning som är intressanta med avseende på grunderna för bemötande av olika grupper inom biblioteken. Flera kommuner reagerade på att programverksamhet kunde tänkas bedrivas mot etniska minoriteter – etnisk tillhörighet ansågs inte vara en etisk försvarbar indelningsgrund av användarna.

Den vanligaste frågan var huruvida det var möjligt och etiskt försvarbart att bedriva programverksamhet riktad gentemot ”judar”. Är en författarafton med en judisk författare ”riktad” verksamhet för att vederbörande råkar vara jude? Så behöver det naturligtvis inte vara, men en författare kan bjudas in, till exempel inom ramen för en judisk temavecka, där vederbörande får representera något som förknippas med den judiska minoritetens särart eller villkor. Frågor som denna kom upp i anslutning till datainsamlingen och visar på en osäkerhet bland biblioteken om hur legitimt det är att urskilja de nationella minoriteterna enbart i deras egenskap av definierade minoriteter.

Resonemang och frågor som dessa kan bidra till att den enda grupp som någorlunda frekvent förekommer i fråga om programverksamheter är sverigefinnarna, som tydligt upplevs som den etniskt minst komplicerade gruppen, men som samtidigt upplevs som så integrerad att det ibland sägs vara svårt att avgöra vad som ska klassas som ett ”allmänt arrangemang” eller ett specifikt riktat mot gruppen. Programverksamhet riktad mot övriga grupper är i de svarande kommunerna i princip icke förekommande.

När vi har tittat på de olika verksamheter som bedrivs i biblioteken och sett på hur de riktas mot de nationella minoriteterna, så är det en som står ut lite extra – den uppsökande verksamheten. Det som utmärker den är att den i princip inte finns, (Figur 7). Uppsökande verksamhet, brett definierad, innebär arbete med att utanför bibliotekets fysiska väggar söka grupper av medborgare som annars inte kommer till biblioteket och erbjuda dem dess tjänster. Den kan ta sig en mängd olika former, men har under senare år blivit hårt bortprioriterad i bibliotekens allmänna arbete och när det gäller arbetet utanför bibliotekets väggar gentemot de här aktuella minoritetsgrupperna så är det helt uppenbart så, att det här är en typ av verksamhet som väljs bort.

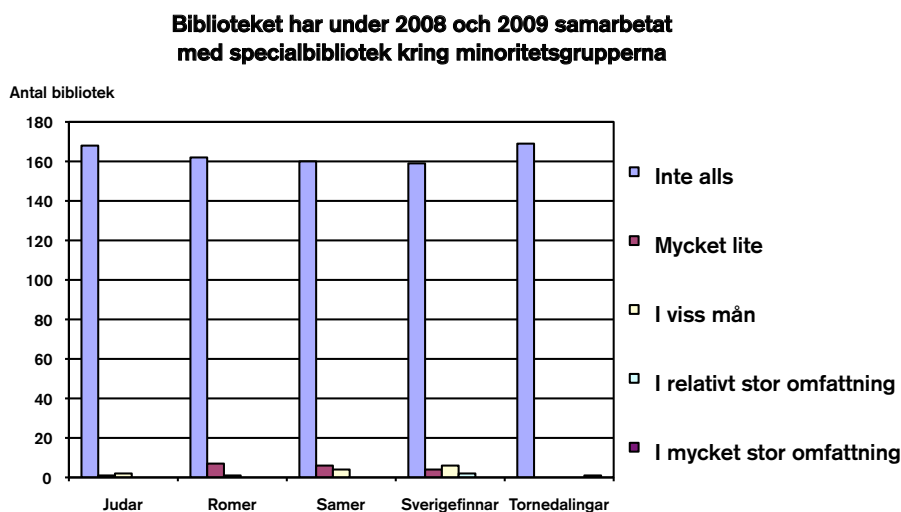
Figur 7. Antal bibliotek som bedrivit uppsökande verksamhet gentemot nationella minoritetsgrupper under 2008/2009.

Att den uppsökande verksamheten i den här studien visar sig helt obefintlig kan ha flera ”naturliga” förklaringar. I en mycket stor del av de tillfrågade kommunerna finns inga eller mycket få individer tillhörande de nationella minoriteterna. Detta gör att just uppsökande verksamhet inte blir aktuellt och för att det ska finnas förutsättningar

för dylikt arbete tycks krävas inte bara att det finns medborgare tillhörande de olika minoritetsgrupperna, utan även att de är lokalt organiserade i t ex föreningar som biblioteken kan inleda samarbete med. Även i de lite större städerna där befolkningsunderlaget skulle kunna berättiga en allmän uppsökande verksamhet tycks de nationella minoriteternas förekomst och representation vara så liten och bristfällig att det som kan definieras som uppsökande verksamhet från bibliotekens sida blir svår att genomföra.

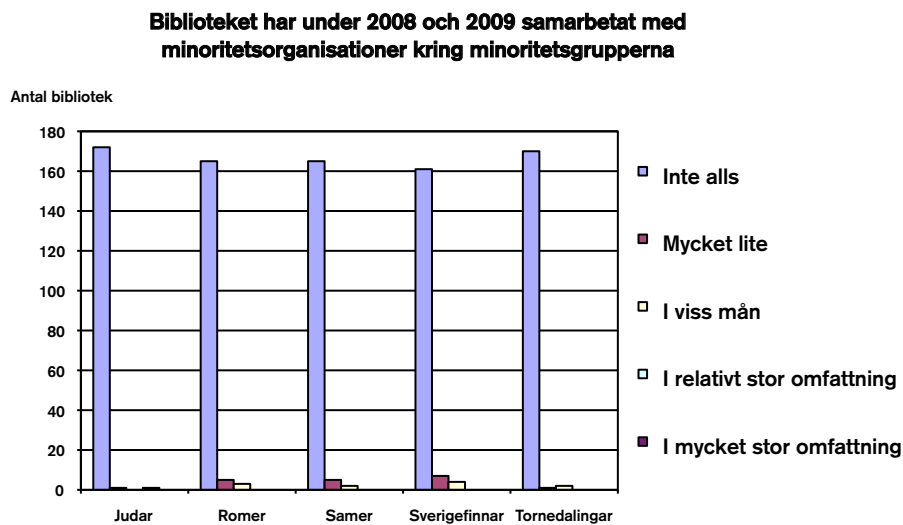
Samarbete

Frågan om huruvida biblioteken samarbetar med olika aktörer kring arbetet med de nationella minoriteterna kompliceras av några faktorer (Figur 8 och 9). För det första är det uppenbart att det förekommer mycket lite samarbete, då verksamheten mot och medvetenheten kring de särskilda villkor som gäller för de nationella minoriteterna rent generellt är närmast obefintligt. För det andra är det inte helt lätt att definiera vad som menas med ”samarbete”. Här har biblioteken givits ett visst tolkningsutrymme. Rena fjärrbeställningar eller litteraturförfrågningar hos till exempel judiska biblioteket har inte tagits med som ”samarbete”, dock räknas om nämnda specialbibliotek konsulterats i samband med till exempel utställningsverksamhet eller temaveckor där specialbiblioteket fått möjlighet att mer aktivt ta del i en beslutsprocess.

Figur 8. Antal bibliotek som samarbetat med specialbibliotek kring de nationella minoriteterna under 2008/2009.

När det gäller samarbete med minoritetsorganisationer kompliceras saken dessutom av att det inte enbart kommer an på biblioteken att initiera sådana. Om en lokal eller nationell minoritetsförening eller -organisation kommer till folkbiblioteken och vill samarbeta på ett eller annat sätt är risken mycket liten att denna inte skulle få det. Det tycks finnas en ömsesidig osäkerhet i mötet mellan bibliotek och minoritetsorganisationer vad gäller värdet av samarbete. Detta är något som kan tyckas märkligt, då de internationella erfarenheter av biblioteken som värdefulla samarbetspartners och kontaktytor gentemot storsamhället som finns borde borga för en sådan medvetenhet – från båda håll.

Figur 9. Antal bibliotek som samarbetat med organisationer kopplade till de nationella minoriteterna under 2008/2009.

De samarbeten vi ser i undersökningsmaterialet ger vid handen att det inte finns någon systematik i folkbibliotekens samarbeten med de nationella minoriteternas organisationer. Snarare tycks de samarbeten som förekommer att vara kortsiktiga och lokala.

Slutsats

Hur vi än väljer att gå vidare i tolkningen av de resultat som denna översiktliga kartläggning visar går det inte att komma runt det enkla faktum att de svenska folkbiblioteken har en synnerligen begränsad verksamhet riktad mot de av staten definierade fem nationella minoritetsgrupperna judar, romer, sverigefinnar, tornedalingar och samer. Detta gäller såväl i beståndsutveckling och förvärv som i olika verksamheter och former för samarbeten. Vad detta ytterst beror på får vidare diskussioner och studier ge svar på. Vi kan dock se några tecken och tendenser i materialet som legat till grund för de här redovisade resultaten.

– Den lagstiftning som finns rörande de nationella minoritetsgrupperna och den särställning de intar syns inte i biblioteken. Orsakerna till detta kan förmodligen ses i de förutsättningar biblioteken ges, dels från sina huvudmän, dels från sin egen sektor. Ekonomiskt uppmuntras biblioteken till ett marknadstänkande som instrumentellt utgår från en efterfrågensituation. Det syns tydligt i undersökningsmaterialet, att de regioner och kommuner med verksamhet mot de aktuella grupperna är de som har dem representerade i befolkningen lokalt.

Det är således en övervikt för initiativ och verksamheter i biblioteken i norra delen av landet när det gäller t ex samer och tornedalingar, medan de judiska och romska grupperna synliggörs i framförallt de större städerna, där de av hävd finns bosatta idag. Den grupp där det är svårast att se en geografiskt lokal förankring i de verksamhetsinitiativ som visas är sverigefinnarna. Gruppen är den som har den jämnaste fördelningen över landet och det faktum att den är mångdubbelt större än övriga grupper gör att vi ser en något större aktivitet, inte minst mot äldre, gentemot den.

De verksamheter som nämns i undersökningsmaterialet varierar. Det vanligaste är att erbjuda särskilda avdelningar/hyllsektioner med litteratur på minoritetsspråk. Även temaveckor med författaraftnar och konserter samt tematiska utställningar riktade mot en eller flera minoritetsgrupper förekommer.

Trots variationen är dock aktiviteterna gentemot de nationella minoriteterna så begränsade att de bara kan betraktas – ur ett nationellt perspektiv – som sporadiska. Det är också ur ett nationellt perspektiv som det begränsade arbetet mot de nationella minoriteterna i folkbiblioteken blir problematiskt. Det är rimligt att vi inte kan förvänta oss något omfattande arbete mot den romska minoritetsgruppen i en liten kommun där inga romer bor. Det är dock lika rimligt att se en regelbunden verksamhet som introducerar, presenterar och integrerar minoriteternas existens i den svenska identiteten och självbilden.

Detta arbete ska inte bara riktas gentemot minoritetsgrupperna själva, utan änmer mot majoritetssamhället. Först när detta blir gjort kan biblioteken sägas fylla den roll som dels minoritetslagstiftningen ger vid handen, dels den demokratifrämjande roll som biblioteken av hävd upprätthållit genom att lyfta fram minoritetssynpunkter och alternativa förhållningssätt. Att medvetandegöra majoritetsbefolkningen på de nationella minoriteternas särarter och villkor är ett viktigt demokratiskt arbete som i hög grad kan bidra till att stärka och utveckla dessa gruppers ställning i det svenska samhället.

För att det ska bli möjligt att öka de nationella minoriteternas synlighet genom biblioteksverksamhet krävs tre saker:

– *Resurser*. Både på kommunal och regional nivå behöver riktade medel anslås för att biblioteken ska få ett reellt incitament att öka sin verksamhet med att stödja och synliggöra de nationella minoritetsgrupperna – även om varje enskild grupp inte finns representerad i varje enskild kommun.

– *Samordning*. Bibliotekssektorn behöver samlat diskutera hur arbete kan bedrivas gentemot de nationella minoritetsgrupperna. I de länder där nationella biblioteksförningar skapat stående arbetsgrupper för minoriteter och ursprungsbefolkningar har det ofta blivit lättare att synliggöra dessa gruppers villkor med hjälp av folkbibliotekens unika verksamheter. Detta är också något som uppmuntras på internationell nivå till exempel av den världsomspännande bibliotekarieorganisationen IFLA.

– *Mod*. Att lyfta fram en enskild minoritetsgrupp som kanske skiljer sig mycket från majoritetssamhällets normer och värderingar som något värdefullt och nödvändigt tycks ibland, i ett lokalt sammanhang, kännas svårt och osäkert. Här går det att luta sig på folkbibliotekens tradition av att lyfta fram alternativ och låta många röster höras.

Att prioritera de nationella minoritetsgrupperna har allt tänkbart offentligt stöd. Det är inte en fråga om, utan hur det ska göras. Genom att folkbiblioteken förmår skapa kanske provocerande och utmanande verksamheter i lokala miljöer fullgörs också det uppdrag som är nödvändigt för att föra det demokratiska samtalet vidare och därigenom stärka befolkningens demokratiska medvetenhet. Vi har att göra med

minoritetsgrupper som representerar parter i de legitima konflikter som utgör själva demokratins livsnerv. Sådana konflikter har folkbiblioteken unika förutsättningar att visa, förklara och skapa förståelse för.

Resultaten av den här undersökningen visar att de svenska folkbiblioteken inte prioriterar de nationella minoriteterna i sitt arbete. Ingenting i det material som insamlats tyder heller på att det finns något intresse för frågan. De platser och regioner där verksamhet bedrivs gentemot dessa grupper är utan undantag platser som har en lokal representation av en eller flera grupper. Även på dessa platser är dock omfattningen av verksamheten begränsad.

Det finns utan tvekan mycket att diskutera och göra här. Det är inte den här rapportens syfte att komma med rekommendationer och handlingsplaner, om sådana skall upprättas – det överläts härmed till de relevanta aktörerna inom bibliotekssektorn att diskutera och komma fram till. Undersökningens resultat är en grund att stå på – resultatet är entydigt. Det är dock inget resultat som manar till skuldtänkande. Här finns ett område som är eftersatt. Det går att göra något åt. Genom att göra det kan också folkbiblioteken ytterligare stärka den lokala demokratiska roll som gjort dem till de centrala och för utvecklandet av det goda, inkluderande samhället livsnödvändiga institutioner de idag är.

Referenser och litteratur

- Björkman, Peter & Liljedahl, Helena (2009) *Ett försvinnande inhemskt språk: En studie av de svenska folkbibliotekens roll för att revitalisera det sydsamiska språket*. Växjö: Växjö universitet.
- Blindh, Inga-Britt (2009) ”Ointresse för samerna som ursprungsfolk”. *Fjärde världen* nr 2-3 2009.
- Blomqvist, Tünde (2007) *Många språk – många möjligheter eller många svårigheter? Folkbibliotekens försörjning av böcker och tidskrifter på andra språk än svenska i Uppsala*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bystedt, Elisabeth (2006) *Etniska minoriteter på de danska folkbiblioteken. En studie av två bibliotekstidskrifter*. Borås: Högskolan i Borås.
- Divenko, Juris & Dali, Keren (2002) ”The challenge of building multilingual collections in Canadian Public Libraries”. *Library resources and technical services*. Vol 46, nr 4.
- Ekström, Åsa (2008) ”I tillgänglighetens tjänst: tema: forskning och utbildning”. *Biblioteksbladet* nr 3, s. 14, 16.
- Elbeshausen Hans & Skov, Peter (2007) ”Public libraries in a multicultural space: a case study of integration processes in local communities”. *New Library World* vol. 105, nr 3-4, s. 131-141.
- Ericsson, Cecilia (2009) *Internationella bibliotekets flerspråkiga webbplats. Att tillgängliggöra mångkulturell biblioteksverksamhet på webben*. Borås: Högskolan i Borås.
- Esaiasson, Peter; Mikael Giljam, Henrik Oscarsson, Lena Wägnerud (2007) *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Flintoff, Helen F. (2006) ”Towards inclusion – views on the school library’s role in removing barriers to achievement for ethnic minority pupils: proactive, reactive, inactive? A small-scale study in Basingstoke’s secondary school”. *New review of children’s Literature and librarianship*. Nr 12, s. 83-102.
- Svensk Biblioteksförning, *Framgångsrikt, men förbisett: om bibliotekens betydelse för integration* (2008) Stockholm: .
- Gilton, Donna Louise (2005) ”Culture shock in the library: Implications for information literacy instruction”. *Research Strategies* vol 20 (4), s. 424-432.
- Henczel, Sue (2003) ”Selecting and acquiring library materials in languages other than English: establishing non-English collections for public, school and academic libraries”. *Collection Building*, vol 22 (3), s. 14-145.
- Held, David (1999) *Demokratimodeller: från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Göteborg: Daidalos.
- Hyltenstam, Kenneth & Milani, Tommaso M. (2004) *Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner på nationell nivå: ett minoritetsspråksperspektiv*. Rapport för konstitutionsutskottet. Stockholm: Centrum för tvåspråkighetsforskning.
- ILO:s konvention nr 169. International Labour Organization. <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>.
- Jennische, Rikard (2004) *De nationella minoriteterna och folkbiblioteken: om folkbibliotekens hantering av nationella minoritetsfrågor i ljuset av Sveriges officiella minoritetspolitik*. Uppsala: centrum för multietnisk forskning.
- Kesten, Melika (2009) *Medier på andra språk än svenska: En studie om det mångkulturella biblioteket*. Högskolan i Borås.

- Kirjoja meänkielälä / Böcker på Meänkieli (2009) Luleå: Norrbottens länsbibliotek.
- Listwon, Anna & Sen, Barbara (2009) "Public library services and the Polish community in England. Case study". *Library Review* 2009 vol 58(4), s. 290-300.
- Making the most of EU funds. A compendium of good practice of EU funded projects for Roma.*
<http://www.romadecade.org/files/ftp/Publications/Harvey%20-%20Making%20the%20Most.pdf>.
- Matti, Sofia (2004) *Minoritetsspråkets möjlighet i den liberaldemokratiska staten*. Luleå: Luleå Tekniska Universitet.
- McKearney, Miranda (2007) "Libraries team up with publishers to target ethnic minorities". *Bookseller* vol. 3, nr 16 2007, s. 6.
- Mouffe, Chantal (2008) *Om det politiska*. Hägersten: Tankekraft förlag.
- Muddiman, Dave; Shiraz Durrani, Martin Dutch, Rebecca Linley, John Pateman & John Vincent (2001) "Open to all? The public library and social exclusion: executive summary". *New Library World*. Vol. 102 (1163/1164), s.154-157.
- Mänskliga rättigheter. ILO:s arbete för mänskliga rättigheter* (2007) Stockholm: Regeringskansliet. http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/071114/f13f55e857357cb5e2aa455dfa16a3f1/ILOs%20arbete%20f%F6r%20m%E4nskliga%20r%E4ttigheter.pdf.
- Nationella minoriteter i Sverige*. Regeringens proposition 1998/1999:143. Stockholm: Regeringskansliet.
- Nes, Benedikte (2009) *Biblioteket og de nasjonale minoritetene rom og romanifolket*. Oslo: Høgskolan i Oslo.
- Olsson, Nina (2009) *Det levande biblioteket. Retorik kring fördomar och möten. En argumentationsanalys i relation till folkbibliotekets mångfaldsuppdrag*. Borås: Högskolan i Borås
- Paulin, Anja (2001) "National minorities – a matter of survival". *SPLQ*, nr 2, s. 27-28.
- Refuge for integration: a study of how the ethnic minorities in Denmark use the libraries* (2001) <http://gl.aakb.dk/graphics/om/Publikationer/frirum-til-integration/refuge.pdf>. Aarhus: Aarhus public libraries.
- Stenström, Reetta (2009) *Att vara finsk rom i Sverige: En intervjustudie med tre finska romer*. Stockholm: Södertörns Högskola.
- Stödet till nationella minoriteter och landsdels- eller minoritetsspråk i fem länder* (2005) Utredningstjänsten, Uppföljnings- och utvärderingsfunktionen, Sveriges Riksdag.
- Stockholms stads arbete med nationella minoriteter*. Kulturförvaltningen, Stockholms stad. 2010. <http://www.kultur.stockholm.se/default.asp?id=12700&ptid=>
- Sveriges minoritetspolitik*. Kulturförvaltningen, Stockholms stad. 2010. <http://www.kultur.stockholm.se/default.asp?id=12701&ptid=>
- Thomsson, Stina & Eriksson, Malin (2010) *Europas minoriteter – "En ödesfråga"*. <http://www2.amnesty.se/ap.nsf/webbreportage/B7CB7AECAE65959EC12576C00048217D?opendocument>
- Vigur, Lotta & Finnberg, Katarina (2009) *Mer än Katitzi och klezmer?: en kvalitativ undersökning av biblioteksverksamhet riktad mot romer och judar*. Växjö: Växjö universitet.
- Vincent, John (2009) "Public library provision for Black and minority ethnic communities – where are we in 2009?" John Vincent. *Journal of Librarianship and Information Science*. Nr 41, s. 137-147.
- Vikman, Mikael (2004) *Sveriges nationella minoriteter En studie av deras tillgång till tidsskrifter vid Sveriges folkbibliotek*. Uppsala : Uppsala universitet.

Fotnoter

- ¹ Andra internationella dokument som Sverige har att förhålla sig till är ILO:s konvention nr 169 samt dokument från Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa, OSSE, namngivna som Helsingforsöverenskommelsen och Köpenhamnsdokumentet (prop 1998/99:143).
- ² Kirjoja miänkielelä / Böcker på Meänkieli. Norrbottens länsbibliotek, 2009.
- ³ <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm> (20100614)
- ⁴ <http://ailanet.org/about/index.htm> (20061020)
- ⁵ <http://www.trw.org.nz/> (20061020)
- ⁶ <http://www.collectionscanada.gc.ca/aboriginal/index-e.html> (20061020)